

„Ukidanje rada“ ili ukidanje otuđenog rada?

Prethodno poglavlje: [Strazburška sekcija Saveza studenata: Beda studentskog života](#)

Pročitali smo pamflet, shvatili smo njegovu poruku, ali sada želimo diskutovati o pitanju koje se nameće. Nismo ga mi postavili, niti su to učinili situacionisti, iako bi njih mogli okriviti – ali samo i isključivo za – upotrebu fraze koja je u kontradikciji sa dominantnim shvatanjem značenja reči „rad“. Pitanje „ukidanja rada“ je pogrešno postavljeno onda kada je bilo odvojeno od *svega ostalog* što su situacionisti pisali, i proglašeno premisom *njihove* nerazrešene „kontradikcije“. Ovdje ne samo da želimo osporiti konfuzni koncept „ukidanja rada“, nego i odbraniti situacioniste od te navodne kontradikcije.

Šta je rad? Rad je svrsishodna čovekova delatnost kojom stvara *upotrebne vrednosti*, radi prilagođavanja i prisvajanja prirode za ljudske potrebe; to je proces razmene materije između čoveka kao društvenog bića i prirode.¹[Мала енциклопедија Просвета, III, Београд 1967, str. 4] Ovo je najšire moguće shvatanje pojma rada. Ne stidimo se upotrebiti stare enciklopedije jer i sami znamo da je ono toliko rasprostranjeno da se ta *apstraktna* dimenzija rada skoro nikada ne dovodi u pitanje. Niko od nas ne voli svoje šefove, i većina ljudi u modernom kapitalističkom društvu su suštinski suprotstavljeni svom položaju najamnog radnika, ali na kraju dana svi mi *sveukupnu kreativnu aktivnost čoveka* definišemo nikako drugačije nego kao „rad“.

Pa šta je onda „ukidanje rada“? Da li se radi o ukidanju sveukupne kreativne aktivnosti? Ukratko: ne. Ali zašto onda upotrebljavati zbunjujuć žargon? Ako su naše kreativne mogućnosti u suštini ono što nas čini *sposobnim* za život, ako

je primena tih kreativnosti ono što nas čini *ospoljenima*, ako njihovim oslobađanjem *humanizujemo* prirodu oko sebe i druge ljude, ako stvaramo *upotrebne vrednosti* koje su izraz naših *potreba*, zašto bi onda govorili o „ukidanju“?

Uzet apstraktno, rad je neutralan. Srednjovekovni kovač je izrađivao metalne predmete koji su imali raznoliku namenu: sa jedne strane pravio je metalni plug koji bi, privezan na volove, mnogo efikasnije i brže obrađivao parcelu zemlje od drvenih alatki; ali sa druge strane, on je pravio i mačeve kojim su on i kmetovi-zemljoradnici držani u podređenom položaju. Isto tako, farmaceuti ne prave samo lekove, oni prave i otrove. Primeri su bezbrojni. Bitno je to da uzajamni odnos rada i čoveka nije definisan radom *per se*, nego *proizvodnim odnosima*: oni su suštinski sklop odnosa u datom društvu koji pred sobom uslovljavaju sve ostale društvene odnose. Svaki poredak je definisan određenim proizvodnim odnosima: robovlasništvo – odnosom robovlasnika i roba, feudalizam – odnosom lične dominacije (proizvodno gledano, kmet je radio na zemlji feudalca ili ustupao deo svog proizvoda a za uzvrat dobijao „zaštitu“) a kapitalizam – odnosom najamnog rada i kapitala.

U kapitalističkom društvu ljudi koji ne poseduju ništa što bi moglo da ih održava funkcionalnim društvenim bićima, osim njihove radne sposobnosti, prodaju svoje vreme i energiju vlasnicima sredstava za proizvodnju – kapitalistima. Kapitalisti kupuju ovo vreme i energiju nadnicama koje su obično tolike da radnicima obezbede održavanje potrebne radne sposobnosti sa kojom bi se sutra vraćali na posao. Radnici i radnice stvaraju usluge i proizvode koji imaju veću vrednost od vrednosti koju dobijaju u nadnicama, dakle veću vrednost od one koja je potrebna za proizvodnju sopstvenog radnog veka, i taj višak vrednosti prisvajaju kapitalisti u obliku profita. Na ovaj način funkcioniše kapitalističko društvo, društvo zasnovano na odnosu najamnog rada i kapitala. Sve proizvodne aktivnosti u okviru ovog društva usmerene su ka stvaranju

viška vrednosti (dakle profita).

Ovo opet ne znači da ta vrednost pada s neba. Naš život je uvek uslovljen određenim potrebama – hrana, piće, prebivalište, toplota, odeća, zdravlje – i kako ljudi zadovoljavaju osnovne životne potrebe, prelaze na zadovoljavanje potreba „višeg stepena“ – socijalizacija, učenje, stvaranje, zabava itd. Skoro svi materijalni i duhovni elementi naših života kojima zadovoljavamo svoje potrebe proizvod su rada drugih ljudi (ili nas samih) – radnika. Ovo znači da su ljudski rad (*opšti*, kako je gore definisan) i ljudske potrebe međusobno uslovljeni i povezani.

Problem je u tome što rad u kapitalističkom društvu – najamni rad – nije zajednički izraz naših želja i potreba, nego izraz nužde za preživljavanjem u uslovima deprivacije. Uska veza između stvaranja i zadovoljavanja razdvojena je *otuđenjem* rada, znanja i sredstava potrebnih za to zadovoljenje. Ljudi koji rade, rade zato što moraju. Unajmljen na određeno radno vreme, radnik proizvodi usluge ili stvari koje su propisane potrebom stvaranja profita; isto tako, on radi u uslovima koji su spolja nametnuti: pošto taj rad nije izraz svesnog angažovanja čoveka u procesu kolektivnog zadovoljenja potreba, nego izraz potrebe za stvaranjem viška vrednosti – kapitala koji se hrani i umnožava živim radom – radni proces je potpuno podređen kapitalu (i njegovim agentima: kapitalistima). Radi brzine i štednje, rad je iscepan na sitne segmente, zbijen na što manjem prostoru, organizovan po komandnom principu i u uslovima na koje kapital ne obraća pažnju sve dok sam proizvodni proces nije ugrožen. Štaviše, sve što klasa proizvođača – radnička klasa, ili proletarijat – stvori u ovim uslovima ugrađeno je u snagu samog kapitala. Klasa kapitalista koja raspolaže ovom snagom vladajuća je klasa u društvu, i ona čitav društveni život teži organizovati po svojoj prilici. Pri tom proizvodni odnosi čine ono što je Karl Marks figurativno nazivao „bazom“ na osnovu koje se gradi ostala društvena nadgradnja: politika, pravo, obrazovanje, kultura, itd.²[K.

Marks, Predgovor Prilogu kritike političke ekonomije; Najamni rad i kapital, Centar za liberterske studije, Beograd 2006, str. 10-12.] Tako radnici, odvojeni od sopstvene, sada *otuđene* aktivnosti, stvaraju sile kojima se moraju podrediti.

Problem dakle ne leži u samom *apstraktnom* radu – kreativnom ospotljenju ljudi kojim zadovoljavamo svoje potrebe – nego u *odnosima* u kojima se radna sposobnost i znanje ljudi pretvaraju u vrednost. Odnos rad–kapital nije odnos koga je rad stvorio *sam od sebe*, nego *otuđenje* tog rada.

Kako je prethodno formulisanje definicija nepisano pravilo svake uspešne analize, tako je i Bob Blek, sigurno najpopularniji zagovornik teze o „ukidanju rada“, u svojoj istoimenoj knjizi (*Ukidanje rada*) morao rad uže definisati tako da se gotovo poklapa sa našom definicijom *najamnog–otuđenog* rada: „Rad je prisilni rad, odnosno prinudna proizvodnja [...] nametnuta ekonomskim ili političkim sredstvima.“ Problem je u tome što on izjednačava apstraktni i otuđeni rad, pa je dužan da potvrdi: „Ali svako stvaranje nije rad.“ Zato „ukidanje rada“ u krajnjem slučaju znači ukidanje otuđenog rada, ali ne i „stvaranja“. Promašaj ovakve definicije ne leži samo u semantičkom nesporazumu, nego ima dublje posledice. Kao što ćemo videti u nastavku, situacionisti, iako su upotrebljavali ovu frazu, nikada nisu upali u „anti-radničku“ zamku koju nosi „anti-radna“ pozicija.

Blek se snalazi u kritici ideologija koje brane rad sa pozicija vladajućih klasa, bilo da se radi o Hobsu ili Darvinu. On napada radnu etiku i način primene radnih sposobnosti, raskrinkava hijerarhiju u organizaciji rada i primenu tehnologije i mašina u njemu.³ [Štaviše, „primitivistička“ ideologija koja se takođe napaja kritikom rada veže tu kritiku za svoj anti-tehnološki projekat, samo što ona svoje teze gura korak dalje, dovodeći u pitanje ne samo rad nego i ljudsku praksu uopšte. Što se tiče teoretičara primitivizma (poput Džona Zerzana), aktivnost koja zadovoljava

ljudske potrebe na datom stepenu tehnološkog razvitka u stvari zadovoljava otuđene potrebe, oblikovane tehnologijom koja sama po sebi kreira i reprodukuje hijerarhije. „Istinske“ ljudske potrebe su u stvari „aistorične“. No, protiv ovih tvrdnji dovoljno nam je iskopati malo starije spise Fredija Perlmana, koji je, pre nego što će utonuti dublje u post-situacionističku močvaru, i sam tvrdio – nadovezujući se na Marksovu kritiku Fojerbaha – da ne postoji apstraktna ljudska priroda inherentna čoveku i odvojena od društvenih odnosa (videti *Civilization and it's Latest Discontents*, *Aufheben* br. 4, Brighton 1994).] Ali Blek češće promašuje; manuelne radnike naziva glupim i asocijalnim zbog uproštenog rada kojeg obavljaju („Ti si ono što radiš.“); kada treba govoriti o alternativama „radu“ Blek zapada u misticizam: „rad“ biva zamenjen „igrom“ – „slobodnom“ i „dobrovoljnom“; on upotrebljava erotične metafore o ukidanju svih obaveza i nužnosti ali kada konkretno treba govoriti o tome na koji način se „igra“ sprovodi Blek samo naglašava očigledno: „drastično rezanje obima rada“, odstranjivanje nepotrebnih poslova i transformisanje ostalih u „igru“, što bi opet značilo da se „proizvodnja korisnih stvari spoji sa uživanjem u aktivnostima čija je suština u igri.“ Na kraju krajeva, rad kako smo ga *mi* definisali – ostaje.

Kako smo već rekli, ova semantička mistifikacija nije glavni problem „anti-radne“ pozicije, nego sledeće: ona se napaja pobunom protiv *konkretnog oblika rada*, ali ona tu borbu – koja je u krajnjoj liniji borba između dve klase, radnika i poslodavaca – pretvara u *neodložnu borbu protiv rada uopšte*. Mržnja prema otuđujućim odnosima u proizvodnji zamenjuje se mržnjom prema *svakom poimanju* proizvodnje. Pošto se suštinom kapitalizma smatraju *aktivnosti* koje reprodukuju kapitalizam – a ne *odnosi*, dakle ono što *jeste*, ono što stoji između ljudi i ljudi (a ne između ljudi i stvari) – rešenje se vidi u *promeni aktivnosti*.

Ali aktivnost proizvodnje igala, košarkaških lopti i flaširane

vode ne reprodukuje kapitalizam, nego činjenica da su te aktivnosti *otuđene* nametnutim odnosima.

Ovo je suština.

Mi ne možemo jednostavno *ne raditi ništa*. Naše odbijanje *otuđenog* rada ne može u isto vreme biti odbijanje života, a rad – u kom god obliku – životni je preduslov. U stvari, mi želimo raditi, jer rad shvatamo kao *aktivnost zadovoljavanja potreba*. Mi hoćemo ukinuti *otuđeni* rad, uništiti kruženje kapitala, razmontirati kapitalističku fabriku, otkloniti separaciju između potreba i proizvodnje, zatvoriti nepotrebne poslove, radikalno transformisati ostale koji proističu iz direktnih potreba za njima i sebe učiniti gospodarima sopstvene snage i vremena. Mi želimo svoje kreativne sposobnosti kolektivno artikulirati u *procesu potpunog samoupravljanja* gde naše aktivnosti oslobađamo okova otuđenja. „Revolucija predstavlja kraj svih separacija, a prvo one separacije koja proizvodi sve ostale: rada odvojenog od ostatka života.“⁴[G. Dauvé, Back to the Situationist International, Aufheben br. 9, Brighton 2000.]

SI je razumela suštinu. Ali svi ostali koji su se kasnije našli na „anti-radnim“ pozicijama optužili su SI da je upala u kontradikciju: Džon Zerzan je u istovremenim pozivima SI na „vlast radnika“ i „ukidanje rada“ prepoznao logičku „protivrečnost koju nisu mogli da razreše“. Ali nje jednostavno nema: logička protivrečnost znači postavljanje dve propozicije koje se automatski isključuju. Ono što je Kajati nazvao „ukidanjem rada“, ono što mi nazivamo „oslobađanjem rada“, u potpunosti je komplementarno sa projektom „potpunog samoupravljanja“ i „vlasti radničkih saveta“ kojeg delimo sa SI. Iako je *nespretno formulisala* svoje težnje, ona nikada nije zaboravila da ovo „ukidanje“ mogu sprovesti samo i isključivo radnici i radnice: kapitalistička fabrika ne prestaje sa radom kada bežimo od nje, nego kada je *okupiramo*. Kada je krajem meseca maja 1968. nastupio praktični trenutak u

kome se moglo videti šta je u stvari smisao agitacije SI, sve mistifikacije su odbačene i koncept *totalnog samoupravljanja* je stavljen u centralni plan: „U stvarnosti, ono što je nužno sad bilo je nužno još od samog početka proleterskog revolucionarnog projekta. Uvek je postojalo pitanje autonomije radničke klase. Borba se uvek svodila na ukidanje najamnog rada, ili robne proizvodnje, kao i države.“ (*Obraćanje svim radnicima*, 30. maj 1968.)

„Anti-radni“ boemi nas pokušavaju zavarati ekstatičnim frazama o „kreativnoj igri“ i „kraju svih pravila“ kao da sve ide kao u bajci. Ne ide, i mi to znamo. Moramo biti spremni na teškoće koje nas očekuju. SI je bila svesna teškoća: iako je upotrebljavala žargon o „igri“ znala je da ta igra može doći samo tako što će radnička klasa „uzeti sve kroz transformaciju celokupne ekonomske osnove po svom nahođenju.“ Formula za „igru“ se nije promenila. Mi samo moramo istrajnije insistirati na njoj.

Sledeće poglavlje: [Karl Marks: Otuđeni rad](#)